

Perheen ja sukulaisuussuhteiden tulevaisuusvisiot

Ritva Nätkin

Opiskelijat ja muut nuoret ihmiset arvostavat nykyisin varsin yksilökeskeistä, individualistiseksi kutsuttua elämää (ks. Helve 2015, 49), mikä ilmenee esimerkiksi alhaisena syntyvyytenä. Samaan aikaan arvellaan yhä useamman sukupolven elävän samanaikaisesti pidentyneen eliniän ja hyvinvoinnin lisääntymisen takia (Sánchez ym. 2015). Mielenkiintoista on, lisääkö tämä sukupolvien välistä vuorovaikutusta ja arvostetaanko perhettä tulevaisuudessa. Perheajattelu on nykyisin voittopuolisen ydinperhekeskeistä ja keskittyy pikkulapsivaiheeseen (Jalovaara 2014, 151). Tässä kirjoituksessa käsittelem perheen, erityisesti sukulaisuussuhteita ja vanhoja ihmisiä käsittävän perheen, kuviteltua lähitulevaisuutta, jota ei vanhoista ihmisistä ei ole yleensä kirjoitettu muuta kuin omaishoivan tai laitoshoidon merkityksessä (ks. Hoppania ym. 2016; Jokinen 2014a). Kun kirjoituksen teemana on perheen ja sukulaisuussuhteiden tulevaisuus, voi kysyä, mitä kaikkea perheeseen sisältyy. Kuuluvatko esimerkiksi isovanhemmat perheeseen?

Kuvitteellisen ajattelun lisäksi perheen ja suvun tulevaisuutta voidaan ennakoita, osana yhteiskunnallista muutosta, tieteellisin ja hallinnollisin skenaarioin, jotka perustuvat tilastoihin, asiantuntijatietoon ja kausaaliseen selittämiseen. Väestönkehityksellä voidaan selittää tulevaa huoltosuhdetta ja synnyttävien ikäluokkien koolla tulevaa syntyvyyttä. Voidaan myös visioita poliittisesti, minkälainen perheen halutaan tulevaisuudessa olevan. Esimerkiksi Euroopan tulevaisuutta rakennettaessa halutaan harmonisoida perhemalleja ja luoda eurooppalaista malliperhettä. (OECD 2008; Oinonen 2008.) Harmaantuvassa Euroopassa

ikäihmisten omaishoito on perhepolitiikan tulevaisuuden kestoteema ja koettu pääasiassa rasitteeksi. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion uskotaan tulevaisuudessakin takaavan tasaisen ja korkean syntyvyyden ja takaavan huoltosuhteen (ks. Jokinen 2014a), mutta syntyvyys voi yllättäen laskea, kuten Suomessa on nyt käynyt. Kulttuurinen ja tulkitseva tieto antavat vihjeitä perheen tulevaisuuden yllätysmomenteista, jotka liittyvät ihmisten valintoihin.

Kirjoituksessani kuvaan, miten suomalaiset yhteiskuntatieteiden opiskelijat kuvittelevat perheen ja erityisesti sukulaisuussuhteiden lähitulevaisuutta. Tarkastelu pohjautuu kirjoitusaineistoon, joka on kerätty vuonna 2015 eläytymismenetelmän (ks. Eskola, Mäenpää ja Wallin 2017) avulla Tampereen yliopiston Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikön teemakurssilla ”Sukupolvet – keskustelua vuorovaikutuksesta, solidaarisuudesta ja konflikteista”. Kirjoittaminen tapahtui kurssin ensimmäisellä kerralla, ilman eri johdatteluja. Opiskelijoiden tuli kuvitella 15 vuoden aikana tapahtuvia muutoksia kahden erilaisen tehtävänannon mukaisesti¹.

¹ Kehyskertomus 1: ”Kuvittele, että on vuosi 2030 ja että tuolloin järjestetään suuri kansainvälinen perhepolitiikan kongressi Tampere-talossa. Siellä todetaan, että jokseenkin kaikissa kehittyneissä teollisuusmaissa perheen ja suvun arvostus on noussut. Eri sukupolvet ovat paljon enemmän tekemisissä toistensa kanssa kuin nykypäivänä. Kuvittele mistä tämä voisi johtua. Mitä maailmassa on tapahtunut näiden 15 vuoden aikana?”

Kehyskertomus 2: ”Kuvittele, että on vuosi 2030 ja että tuolloin järjestetään suuri kansainvälinen perhepolitiikan kongressi Tampere-talossa. Siellä todetaan, että jokseenkin kaikissa kehittyneissä teollisuusmaissa perheen ja suvun arvostus on romahtanut. Sukupolvet ovat vielä vähemmän tekemisissä toistensa kanssa kuin nykypäivänä. Kuvittele mistä tämä voisi johtua. Mitä maailmassa on tapahtunut näiden 15 vuoden aikana?”

Opiskelijoilla oli vapaasti kirjoittaessaan käytössään sekä tieteellistä tietoa että kulttuurista mielikuvitusta, joita ajassa liikkuu esimerkiksi median ja opinnoissa esiin tulevan tutkimustiedon välittämänä. Opiskelijat katsovat sukupolvien välisiä suhteita oman ikävaiheensa näkökulmasta. Jo useamman kerätyn aineiston perusteella voi havaita, että suku ja vanhusväestö tulivat esiin opiskelijoiden kirjoituksissa vain sitä erikseen kysyttäessä.

Perheen tulevaisuuden tutkimisesta

Tulevaisuuden tutkimuksen käsitteistöä ovat dystopiat ja utopiat. Ne ammentavat sisältönsä tieteiskirjallisuudesta eli kirjallisuuden science fiction -lajityypistä. Tieteellisestä ajattelusta poiketen niissä on positiivisesti tai negatiivisesti latautunut kuvitteellinen ulottuvuus. Kun aineiston opiskelijoille tarjottiin eläytymisen pohjaksi kaksi erilaista kehyskertomusta, jotka sisälsivät positiivisen ja negatiivisen tulevaisuudennäkymän, virittää sekin pohtimaan perheen ja suvun vuorovaikutusta arvolutautuneesti. Tulevaisuus näyttäytyy uhkakuvina ja ihannekuvinä ellee jopa dramaattisen dystooppisena tai utooppisena.

Dystopia on kuvitteellinen tulevaisuus, jossa asiat ovat huomommin kuin nykyisyydessä. Sen vastakohtalla utopiassa on ihanteellinen kaiku. Sillä voidaan viitata joko ihanteelliseen, mutta samalla ei-realistiseen tulevaisuuden asiantilaan (ks. Soikkeli 2015; James 2003). Dystopioissa nähdään usein uhkana totalitaristinen yhteiskunta (James 2003, 219), kuten fasismi tai fundamentalismi sekä hallitsemattomat kapitalistiset markkinavoimat. Myös teknologian kehitys voi riistäytyä käsistä ja aiheuttaa dystopian. Utopiat ovat harvinaisempia ja niitä pidetään epärealistisina. Dystopian kirjoittaminen ja kuvittelemineen on ilmeisesti helpompaa kuin utopian (Soikkeli 2015, 146).

Tunnettu perhesuhteisiin liittyvä dystopia on Margaret Atwoodin romaani *Orjattaresi* (1986). Romaanissa kuvataan, miten uskonnollinen fundamentalismi saa aikaan yhteis-

kunnan, jossa osa naisista, ns. tervekohtuiset, valjastetaan pelkästään synnytyskoneiksi, yläluokkaiset naiset vaimoiksi, synnytyskyvyttömät naimattomat naiset palvelijoiksi ja tottelemattomat prostituoiduiksi. Tulevaisuuden kauhukuva kertoo siis naisten keskenään epätasa-arvoisesta kohtelusta. Sukupuolten väliset suhteet ovat siinä hierarkkiset ja miehillä on ylivalta.

Yhteiskuntatieteellinen tieto jäsenyy jopa vuosikymmenittäin vaihtuviksi aikalaisdiskursseiksi, joissa on myös poliittinen ja samalla tulevaisuutta ennakoiva ulottuvuutensa. 1980-luvulla pelättiin yksilulotteista kontrolliyhteiskuntaa, joita George Orwell (1999) tai Margaret Atwood (1986) olivat fiktioissaan ennakoineet. Toisaalta nousussa oli tasa-arvoajattelu, jonka nähtiin edistävän individualismia. Perhepuhe oli täysin ydinperhekeskeistä. 1970- ja 80-lukujen feministisessä kritiikissä perheen ajateltiin instituutiona olevan jopa tyystin häviämässä (Eräsaari 2002, 10).

Utooppisia sävyjä sisältyy ideaan pohjoismaisesta hyvinvointimallista, joka on vahvasti myös tutkittuun evidenssiin perustuva (esim. Anttonen & Sipilä 2000). Sen nähdään parhaimmillaan tarjoavan palveluja universaalisti kaikille ja olevan lisäksi naisystävällinen sekä takaavan muun tasa-arvon lisäksi myös sukupuolten tasa-arvon pikkulapsiperheissä. Utopian mukaan nainen voi synnyttää lapsia joutumatta miestä huonompaan asemaan työmarkkinoilla hoivapalvelujen ansiosta. (Anttonen 1994, 224.) Pohjoismaisen hyvinvointivaltion ideassa on utopioille tyypillisesti mukana myös yhteisöllisyyttä ja vähäinen rooli yksityisomistuksella (James 2003, 220–223).

Kirjassa *Hoivan arvoiset* (Hoppania ym. 2016, 184–197) kirjoittajat hahmottelevat vanhusten hoivasta dystopiaa, jonka aiheuttaa markkinavoimien hallitsevuus. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion tapainen hyvinvointimalli on siinä jo kriisiytynyt, ja hoiva on yksityistetty. Omaiset ovat vaikeassa tilanteessa yrittäessään vaikuttaa suurten hoivayritysten toimintaan. Kirjan kuvaamassa dystopiassa lapsenlapsi jou-

tuu käyttämään omia varojaan isoäitinsä hoivavalkujen maksamiseksi. Outoa tämä on siksi, että Suomessa on totuttu nuorten riippumattomuuteen ja nuorten perheidenkin itsenäisyyteen ja autonomiaan. Suomalaisesta vanhuksesta näyttää tulleen tuottoisa hyödyke ylikansallisuudelle hoivamarkkinoilla. Tämä tulevaisuuden kauhukuva kuvaa uusliberalismia ja keskittyy siis sukupolvien välisiin suhteisiin.

Myös ns. heikkojen signaalien käsite (Mannermaa 2004) kuuluu tulevaisuuden tutkimuksen vakiokäsitteistöön. Niillä tarkoitetaan ilmiöitä, jotka ovat oraalla. Heikko signaali on yksittäinen ilmiö tai tapahtuma tai toisiinsa liittyvien erillisten ilmiöiden tai tapahtumien joukko. Ne eivät tapahtuessaan vaikuta tärkeiltä, mutta niillä on tulevaisuuden muodostumisen kannalta tärkeä tai jopa ratkaiseva merkitys. Heikko signaali on laajemman muutoksen ensioire.

Tämän kirjoituksen peilauspintana ovat kaksi aiemmin samanlaisella eläytymismenettelmällä Suomessa kerättyä ja jo analysoitua aineistoa *Perhe vuonna 2000* (Ronkainen & Ylijoki 1988) ja *Perhe vuonna 2030* (Forsberg & Nätkin 2016), joissa opiskelijat olivat informantteina. Vuosituhannen vaihde eli Millennium oli hyvä rajapyykki tulevaisuuden visioinnille (vrt. James 2003, 223–224). Se viritti maailman laajuisesti villeihinkin tulevaisuuden kuvitelmiin. Yleispiirteeksi 1980-luvulla kerätystä aineistosta *Perhe vuonna 2000* (Ronkainen & Ylijoki 1988) nousi lähes poikkeuksettoman synkkä ja lohduton näkemys tulevaisuudesta: uhka ja periksi anto ja saman tyyppinen yksilöllisyys kuin edellä kuvatuissa 80-luvun dystopioissa. Nähtiin, ettei vuonna 2000 ole enää sijaa minkäänlaiselle yhteisöllisyydelle; yksilö ei tarvitse eikä kaipaa toisia ihmisiä. Perhepolitiikan uskottiin kuitenkin voivan säännellä perhettä sekä lieventää tai kärjistää tuontorakenteen muutoksen vaikutuksia, olla jopa vastavoima tai tehokkuusyhteiskunnan tasapainottaja. Naisen tasa-arvo oli keskeinen teema, johon perhepolitiikalla uskottiin pystyttävän vastaamaan. Yleensä nainen oli tasa-

arvoinen vain, jos hän hylkäsi pehmeämmät arvot ja hyväksyi kilpailuun ja menestymiseen liittyvän arvomaailman. Joissain kirjoituksissa annettiin tilaa perinteistä poikkeavalle avioliittoa ja perheelle, esimerkiksi kotiin jäävälle isälle. Perheratkaisua tehdessään yksilön ajateltiin ottavan huomioon niin maailmantilanteen kuin yhteiskunnallisenkin tilanteen. Kirjoitelmien teemat olivat katastrofin uhka, liennytys, kahtiajakautunut yhteiskunta, vapaaajan yhteiskunta, aids, naisen asema, perhepolitiikka, irrallisuus, minäkeskeisyys ja elämänlaatu. (Ronkainen & Ylijoki 1988.)

Vuonna 2013 kerättyssä aineistossa *Perhe vuonna 2030* (Forsberg & Nätkin 2016) tulokset ovat varsin saman tyyppisiä kuin vuonna 1988. Niissäkin näkyy perheen muutoksen selitysten aikasidonnaisuus eli se, millaiset puheavat ja aiheet ovat ajankohtaisia kirjoitushetkellä. Kolmannen maailmansodan, liennytyksen ja ydinkatastrofin sijaan opiskelijoiden visioissa näkyivät ilmastonmuutos, yhteiskunnallisen keskustelun talouskeskeisyys; talouskriisi ja mahdollinen hyvinvointivaltion alasajo sekä keskustelu homo- ja lesboperheistä. 80-luvun kirjoituksiin verrattuna sukupuolten tasa-arvon teema oli mennyt hieman taka-alalle ja esiin oli noussut eräänlainen traditionalismi tai uskonkonservatismi, joka korosti uskonnollisen ajattelun nousua. Vaihtoehtoisia perhemuotoja havaittiin enemmän kuin 80-luvulla. Perhepolitiikan voima, joka liittyy hyvinvointivaltioon liittyviin odotuksiin, oli edelleen mukana. Kirjoituksia läpäisevät teemat olivat talous, arvot ja uskonnot, perhepolitiikka ja ekologiset tekijät.

Individualismin mallitarina

Vuonna 2015 kerättyssä aineistossa kirjoittajilla näyttää olevan yhtenäinen käsitys individualismin vahvuudesta perhe- ja sukulaisuussuhteiden romuttajana. Individualismin mallitarinan mukaan yksilökeskeisyys lisääntyy lisääntymistään, murentaa perhe- ja sukuyhteisöllisyyttä ja voimistaa kuilua sukupolvien välillä. Teoreettisesti individualismi -teesi on

luonteeltaan aikalaisanalyysi (Noro 2000) ja pitää sisällään heterogeenisiä aineksia. Yhteiskuntatieteissä on paljon dokumentoitua tietoa ja tieteellistä aikalaisanalyysiä siitä, miten individualismi yleisenä trendinä valtaa alaa (Giddens 1991; 1999; Beck-Gernsheim 2002; Jokinen 2014b). Sen taustalla on laaja yhteiskunnallinen murros, jota kutsutaan modernisaatioksi. Perheen rooli tapojen ja traditioiden siirtämisessä ja sen jäsenten sosiaalistamisessa yhteiskuntaan sekä legitimizeetti päätöksenteossa on vuosikymmenten mittaan pienentynyt ja yhteiskunnallisten instituutioiden, kuten koulutuksen ja hyvinvointivaltion, rooli taas kasvanut (Bertaux & Thompson 2005, 4–5). Individualismin megatrendi pitää sisällään monenlaisia piirteitä, suuntauksia ja arvolatauksia, ja siihen liitetään sekä hyvin – että pahoinvointia.

Individualismi-teesiä tukevat suomalaisissa perhetilastoissa ilmenevät luvut, jotka kuvaavat muun muassa perheen perustamista, perhekoosta, syntyvyyttä, avio/avoeroja ja avioliiton keskeytyttä perhe-elämässä sekä työnjakoa perheen sisällä (ks. Castren ym. 2017; Jalovaara 2014). Muutos on ollut nopeaa. Kun lapsista noin 90 prosenttia syntyi 1970-luvun puolivälissä aviopareille ja vain 10 prosenttia avioliiton ulkopuolella, niin vuonna 2015 jopa 45 prosenttia suomalaislapsista syntyi avioliiton ulkopuolella. (Castren ym. 2017, 9.) Avioliitto yleistyi avioliiton kustannuksella, eivätkä pitkäkestoiset liitot ole kovin yleisiä. Naiset jatkavat työuraansa avioiduttuaan. (Jalovaara 2014, 158.) Yksin asuminen on koko väestössä yleistä. Miehistä yksinasuvia on yli neljännes läpi aikuisiän. Naisten osuus on pienempi, sillä he ovat usein perheen päässä yhden vanhemman talouksissa. Iäkkäitä yksin asuvia naisia on monin verroin miehiä enemmän. (Emt. 154–155.) Individualismiin voidaan liittää myös alhaiset syntyvyysluvut. Suomalaisissa perheissä on keskimäärin 1,8 lasta. Joka viides 40-vuotias nainen ei ole synnyttänyt lapsia. (Emt. 161–162)

Modernit suku- ja perhesiteet eivät ole velvoittavia ja pakottavia tai autoritaarisia, vaan neuvoteltavia ja vapaaehtoisia (Melkas 2003, 95–99). Tämä pätee myös vanhusten omaishoivaan (ks. Anttonen & Sipilä 2000). Individualismin voi siis nähdä ilmenevän siinäkin, että suomalaiset haluaisivat yhteiskunnan, erityisesti julkisen sektorin, ottavan enemmän vastuuta vanhusten hoivasta omaisten sijaan. Vuonna 1990 kotipalvelua saavien vanhusten osuus oli Suomessa maailman kärkeä. Tällöin julkisia hoivapalveluja laajennettiin voimakkaasti, minkä jälkeen niitä on taas supistettu. Vastuu siirtyi ensin lähiyhteisöltä julkiselle sektorille ja 1990-luvun lopulla taas takaisin perheille ja läheisille. (van Aerschoot 2014, 85 ja 98.) Perheiden ja läheisten antaman ns. informaalin hoivan määrää on vaikea arvioida. Lina van Aerschootin (2014, 118) tuoreen, yli 75-vuotiaisiin tamperelais- ja jyvaskyläläisvanhuksiin kohdistuvan, kyselytutkimuksen mukaan sitä sai jossain muodossa 77 prosenttia vastaajista. Silti peräti 14 prosenttia vastaajista koki jäävänsä ilman riittävää apua (emt. 150).

Negatiivisimmillaan individualismi on dystooppinen tulevaisuudenkuva. Syntyvyyden romahtamisen lisäksi sen nähdään johtavan vieraantuneisuuteen ja pahoinvointiin sekä egoismiin, jolloin perheellä ja suvulla ei ole yksilön elämässä minkäänlaista merkitystä. Bertaux ja Thompson (2005, 6) kiinnittävät huomiota perhesiteiden ja suvun jatkuvuuden murenemiseen. Ihmiset eivät Länsi-Euroopassa käy edes esi-isiensä haudoilla. Aiemmin myös uskonnolliset juhlapyhät kokosivat perheitä ja sukua yhteen.

Individualismin trendiä voidaan pitää myös positiivisena tai neutraalin toteavana ja nähdä siinä tavoiteltavia puolia. Helena Helve (2015) tutki nuorten arvoja useilla aineistoilla viime vuosituhannen lopulla ja loi vastauksista kansalaistyyppejä. Hän luonnehti individualisteiksi tasa-arvoa ja vihreitä arvoja kannattavaa kansalaistyyppiä, jonka edustajat olivat pääasiassa naisia (emt. 49). Helven mukaan heitä ei voi kuitenkaan luonnehtia egoistisiksi.

Muita kansalaistyyppejä olivat uusliberalistit, traditionalistit, nationalistit, globalistit ja futuristit. Opiskelijoiden tarinoissa ei tullut juurikaan esiin näitä individualismin hyviä ja tavoiteltavia puolia, vaan individualismi esiintyi ainoastaan kriittisessä tai toteavassa merkityksessä. Esimerkiksi sellaista näkökulmaa ei esitetty kuin Kaisa Ketokivi (2009), jonka mukaan nuoren aikuisen autonomia on torjuttu, jos vanhemmat eivät hyväksy hänen puolisonvalintaansa ja välit rikkoutuvat.

Yksi individualismin ilmenemismuoto on se, että ydinperheen käsitekin on hajonnut samalla, kun sen jäsenet ovat tulleet tietoisiksi yksilöllisyydestään. Miesten lisäksi ensin naiset ja sitten lapset on alettu nähdä yksilöinä, eikä vain perheolentoina. Suljetun ydinperheen tilalle ovat samalla tulleet erilaiset ja kompleksisemmat perhe-elämän muodot, kuten avoliitot, eron jälkeiset perheet, uusperheet ja samaa sukupuolta olevien perheet. (Ks. Forsberg & Nätkin 2003; Jalovaara 2014, 166.)

Yhteiskunnan rakenteelliset pakot ja arvopuhe

Kapitalististen markkinavoimien määräävyys ja ylivalta on tyypillinen dystopian kasvualusta (James 2003; Ronkainen & Ylijoki 1988). Aineistosta nouseva ensimmäinen teema käsittelee rakenteellisia pakkoja. Niitä aiheuttavat suvulle, perheille ja yksilöille taloudellisen kasvun vaatimus ja kilpailutalous sekä ajankohtainen talouskriisi ja lama. Ne ilmenevät kiireenä ja rahan valtana, jotka syövät suvun ja perheen kanssa vietettyä aikaa ja myös niiden arvostusta.

Perheen ja suvun arvostuksen romahtaminen johtuu suurelta osin pitkään jatkuneesta huonosta taloustilanteesta. Työ- ja opiskelupaikat ovat vähentyneet. Ihmiset joutuvat hakemaan työtä ja koulutusta yhä kauempaa kotoaan. Perheet erkanevat tämän takia toisistaan, ja yhteydenpito vähenee. Jokainen taistelee omasta pärjäämisestään ja toimeentulostaan. (Nainen 22 v.)

Perheen ja suku yhteisöllisyyden arvostaminen voivat kuitenkin nousta individualismin vastavoimiksi. Aineistossa sama muutoksen selittäjä, talouskasvu, kilpailutalous sekä talouskriisi, voi johtaa sekä negatiiviseen että positiiviseen visioon. Seuraavassa perhe ja suku nousevat kiireen ja menestyksen vastavoimiksi ja synnyttävät vastapuheen.

Hyvinvointivaltiot tai muut julkisten toimijoiden tarjoamat etuudet ja tukiverkot tulevat romuttumaan. Perhe sosiaalisen tuen antajana kasvattaa rooliaan. Olemme valittavasti myös yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa palkkatyöllä eläminen ja vaurastuminen ei ole enää mahdollista, vaan perheeltä ja suvulta saatava perintö merkitsee yhä enemmän. Myös sillä, mihin sukuun itsensä avioliitolla liittyy, tulee olemaan merkitystä. (Nainen 23 v.)

Kirjoittajat visioivat tilanteen, jossa hyvinvointivaltion romahtamisen seurauksena perheet alkavat arvostaa vanhuksiaan ja yhteisöllisyys palaa. Vanhuksia ei hylätä, vaan heidät otetaan ydinperheen luokse asumaan ja opastetaan ajan tapoihin. Kirjoittajat eivät puhu tutkijoiden tapaan (esim. van Aerschoot 2014) kriittisesti hoivan siirtämisestä takaisin kotiin. Vastapuhe nousee kritiikistä sellaista individualismia vastaan, jonka mukaan nuoremmilla sukupolvilla ei ole laillisia tai moraalisia velvoitteita, eikä myöskään aikaa tai halua, pitää huolta vanhemmistaan. Suomalaisesta lainsäädännöstä velvoitteet poistettiin vuonna 1970 (Anttonen & Sipilä 2000, 66).

Sukupolvitutkimuksissa on havaittu dynamiikka, jossa sukupolvien välinen jatkuvuus ilmenee kumoamisen tai toiston muodossa (Thompson 2005, 32–33). Tehdään samalla tavalla tai tietoisesti eri tavalla kuin edellinen sukupolvi, jolloin mahdollisesti koettu vääryys halutaan korjata. Tämä edellyttää jonkinlaisen sukupolvien välisen kuilun tai arvojen erilaisuuden olemassaoloa. Taloudellista kasvua ja siihen liittyvää individualismia arvostavaa

sukupolvea voikin seurata vastakkaisia arvoja, esimerkiksi niukkuutta ja yhteisöllisyyttä, vaaliva sukupolvi. Individualismi ei kasvakaan kasvamistaan, vaan synnyttää vastavoiman.

Yhä useammat vanhukset jäävät yksin ja erilaisten terveydenhuollon ja palvelujen uudistusten ja leikkaamisten myötä vanhukset eivät saa minkäänlaista apua. Tämä johtaa siihen, että perheet, joilla on siihen mahdollisuus, ottavat isovanhempansa luokseen asumaan. Näin sukupolvien välinen kuilu alkaa kuroutua umpeen sosiaalisen interaktion lisääntyttyä eri ikäisten ihmisten välillä. Individualistinen ajattelu syrjäytyy, ja hiljalleen yhteisöllisyys vie sen paikan. Työpaikat alkavat lisääntyä, sillä pitäähän jonkun opettaa vanhukset käyttämään internettiä. Yhteisöllisyys aletaan nähdä positiivisena asiana, ja näin arvostus perhettä ja sukua kohtaan kasvaa. (Nainen 24 v.)

Perhearvot voivat palata perinteellisinä tai muuntuneina. Riitta Jallinoja (2006) puhuu perheen vastaiskusta ja familistisesta käänteestä vuosituhatosen vaihteessa, mikä seurasi 70–90-lukujen individualistista aaltoa. Kääntä liittyi erityisesti kotiäitiyteen ja pikkulasten hoitoon. Helena Helven (2015, 47) aineiston traditionalistit, jotka kannattivat esimerkiksi perinteellistä avioliittoa, olivat usein nuoria miehiä. Voi käydä myös niin, että itse perheen käsite muuttuu eivätkä vain sen arvot. Seuraava kirjoittaja näkee sen lisäävän yhteisöllisyyttä. Kaikenlainen erilaisuus hyväksytään osaksi perheyhteisöllisyyttä.

Tasa-arvoisen avioliitolain läpimeno vuonna 2014 vaikutti niin, että muutkin erilaiset perhemuodot alettiin nähdä yhä hyväksyttävimpinä. Niinpä nykyään on taas enemmän perheitä, joissa kolme sukupolvea asuu saman katon alla sekä perheitä, joissa lapset asuvat isovanhempiensa eivätkä vanhempiensa kanssa. Omasta halustaan lapsettomina pysyviä pariskuntia ei myöskään enää

ihmetellä ja pari vuotta sitten avioliitto tuli mahdolliseksi myös polyamorisissa suhteissa. (Nainen 36 v.)

Suku voi myös tulla ikään kuin uudelleen muotiin ja yhteydenpito tiivistyä, mistä on merkkejä myös tilastollisissa elinolututkimuksissa sekä kysely – ja haastattelututkimuksissa. Tuula Melkaksen (2003, 95–99) mukaan eri talouksissa asuvien suomalaisten aikuisten lasten ja heidän vanhempiansa lähes päivittäinen yhteydenpito ja luottamukselliset keskustelut olivat tyypillisiä nuoremmille ikäryhmille. Uudentyyppistä yhteisöllisyyttä kuvaa se, että vähentyneen avioliittosidoksen on osittain korvannut suku. Anna-Maija Castren ym. (2017) havaitsivat, että helsinkiläiset ensisynnyttäjät liittävät perheeseensä hyvin usein myös isovanhemmat puolison sijaan tai oheen. Vanhojen ihmisten saaman informaalin avun yleisyys kertoo myös tiiviistä sukulaisuussuhteiden ylläpidosta (van Aerschot 2014).

Katastrofit ja kriisit

Opiskelijat ovat tässäkin aineistossa katastrofietoisia, mikä kuulunee science fiction genreen. Toinen teema, kriisi- ja katastrofipuhe on jo lähtökohtaisesti dystooppista (Soikkeli 2015, 147). Katastrofipuheen pelot ja uhat, syntyvät kussakin tarkastellussa aineistossa aina sen ajan aineksista (emt., 149). Seuraavassa visiossa tapahtuu se pahin eli maailman laajuiseksi eskaloitunut sota, visio kolmannelta maailmansodasta. Teknologiakin, joka on monessa visiossa yksilön älykäs apuri, on nyt voimaton ja valjastetaan sotakoneiston tarpeisiin. Sota liittyy sillä tavalla individualismiin, että sitä voi pitää egoismin äärimmäisenä muotona.

Lopulta 2020-luvulla sosiaalisen median kohusta ja maakiistoista alkanut konflikti kahden Euroopan valtion välillä laajeni vähitellen. Se kattoi useita Euroopan ja Aasian maita sekä Yhdysvallat. Kolmas maailmansota oli syttynyt. Tuon ajan sota-

teknologia oli murskaavaa, ja lukemattomat kaupungit populaatioineen tuhoutuivat. Ihmisillä oli pulaa peruselintarvikkeista, puhtaasta vedestä ja sähköstä. Älyteknologia jäi hyödyttömäksi, ja onnekkaimmat myivät laitteitaan sodan alkupuolella, kun niillä vielä oli arvoa varaosina ja raaka-aineina. Teknologia ylipäätään jäi sotakoneiston etuoikeudeksi, ja sillä mahdollistettiin entistään tehokkaampi terrori vastapuolen armeijoita ja siviilejä vastaan. (Ei tunnistetietoja.)

Äärimäisen egoismin oloissa nousee yhteisöllisyys, uskovat kirjoittajat. Ollessaan vastakkain ylivoimaisen väkivaltakoneiston kanssa ihmiset turvautuivat siihen ainoaan asiaan, joka heille oli jäänyt, eli toisiinsa. Katastrofit pakottavat perheen ja suvun yhteen. Ne voivat olla vielä vahvempi yhteisöllisyyden lisääjä kuin talouskriisit.

Käännekohta perheen ja suvun arvostukselle tapahtui 2020-luvun loppupuoliskolla, jolloin ympäri maailman tapahtui lukuisia katastrofeja: öljyvuotoja merillä, maanjäristyksiä, suuria tsunameja, ydinvoimaloissa lukuisia läheltä-piti-tilanteita ja jopa muutama tilanne, jossa vahinko oikeasti pääsikin käymään. Terrori-iskuja, raakoja väkivaltatilanteita: murhien, tappojen, raiskausten jne. määrät nousivat huippulukemiin. Kaiken kruunasivat sodat ympäri maailmaa, jokaisella mantereella. (--). Ympäristö tuhoutui, ihmisiä kuoli ja vammautui, väkiluku koko maapallolla laski runsaan kuolevuuden ja vähäisen syntyvyyden vuoksi. Rahan arvo laski laskemistaan, pohjoismaissa hyvinvointipalvelut romahtivat. Jäljelle tästä kaikesta jäi hyvin erilainen maailma kuin vuonna 2015. Monin tavoin alettiin palata entisaikojen tapoihin: suvusta tuli kaikkialla se jäseniään kannatteleva ja säätelevä taho – suku korvasi näin yhteiskunnan tietyt tahot ja otti vanhan paikkansa. Suku ja perhe tarjosivat nyt

suojan, hoidon ja hoivan sekä turvallisuuden ja varmistivat, että jäsenet tulevat toimeen taloudellisesti sekä voivat henkisesti hyvin. (Nainen 22 v.)

Perhettä ja sukua ei välttämättä pakoteta yhteen, mutta kriisien vaikutukset pakottavat ihmiset keksimään uudenlaisia selviytymiskeinoja, jolloin sodan aiheuttamien muuttoliikkeiden seuraukset eivät olekaan katastrofaalisia. Perhekuulttuuri voi muuttua, sillä muuttoliikkeet tuovat uusia vaikutteita länsimaihin. Helven (2015, 48) tutkimuksessa globalistit korostivat erilaisuuden hyväksymistä. Vanhuksista välittäminen opitaan muilta kulttuureilta.

On myös mahdollista, että globalisaatio ja ihmisten liikkuvuuden ja maahanmuuton myötä eri maihin avautuvat uudenlaiset kulttuurit aiheuttavat perhekuulttuurin muutoksen. Ydinperheajattelu syrjäytetään ja läheisten ihmisten (erityisesti suvun) roolia jokapäiväisessä elämässä aletaan korostaa. (Nainen 23 v.)

Eliniän pidentyminen ja hyvinvoinnin lisääntyminen

Kolmas teema palauttaa opiskelijoiden pohdinnat maailmanlaajuisista kriiseistä suomalaiseen kontekstiin. Suomalainen erityispiirre on ollut ydinperhekeskeisyys ja laajemman suvun vähäinen vuorovaikutus, mikä johtunee muuttoliikkeistä, pitkistä välimatkoista ja ankeahkosta perhe-elämästä (ks. Nätkin 2016, 155), jotka ovat katkoneet sukupolvien välisiä suhteita. Sukupolvien rajat ovat jyrkät eikä nuoremman sukupolven asioihin saa puuttua (ks. Hurme 1999).

Suuret ikäluokat ja ns. 60-lukulaisuus on paljon tutkittu (esim. Purhonen 2007) yhteiskunnallinen sukupolvi, joka toimi muutoksen airueena myös perhesuhteissa. Seuraava kirjoittaja liittää individualismin pohdintansa yhteiskunnallisiin sukupolviin. Ahneiksi ja itsekkäiksi syytetyt suuret ikäluokat näyttäytyvät

kirjoittajalle suorastaan altruistisina verrattuna 70-luvulla syntyneisiin, jotka ovat kuvitteluvuonna 2030 ehtineet isovanhemmiksi. He viettävät vain ns. kolmatta ikää (Laslett 2005; Karisto 2004), jota pidetään individualismin ilmenemismuotona varttuneella iällä. He toteuttavat vain itseään, eivätkä omistaudu lastenlapsille. Tosin eläkeikäkin on kuvitteluvuonna nostettu 70 ikävuoteen.

Isovanhemman ikään ja elämänvaiheeseen tullut sukupolvi on 1970-luvulla syntynyt. Tämä sukupolvi on oppinut nauttimaan elämästä. Heidät kasvattaneet suuret ikäluokat rahoittivat lapsensa opinnot, hoitivat lastenlapsiaan aktiivisesti ja tarjosivat muutoinkin lapsilleen elämän eväät, jolloin heillä itsellään ei sodanjälkeisenä sukupolvena ollut mahdollisuuksia. Nyt isovanhemmiksi tulleet 70-luvun lapset painavat palkkatyössä vielä tovin, onhan eläkeikä jo 70 vuodessa. Vapaa-aikana ja lomansa he haluavat käyttää itseensä ja rentoutumiseensa, reissaavat maailmalla, tekevät maailmanympärysmatkoja ja ovat muutoinkin liikkuvaisia. 70-luvulla syntyneet auttavat lapsiaan toisinaan, mutta tuki on lähinnä taloudellista. Lastenlapsiaan hoitavat, jos pakottavaa tarvetta on. (--) Myös sukupolvien väliset tapaamiset ovat lyhyitä. Yhteisiltä sunnuntai-päivällisiltä on kiire palaamaan ja viettämään aikaa sosiaaliseen mediaan. (Nainen 34 v.)

Kolmannen iän aktiivisuudella ja eliniän kasvulla näyttää aineistossa olevan sekä positiivisia että negatiivisia piirteitä. Yhtäältä sukupolvilla on aikaa olla yhdessä mutta toisaalta vireät isovanhemmat ja muut varttuneet voivat omaksua individualistisen (iättömän, ks. Karisto 2004) elämäntyylin. Seuraava kirjoittaja näkee siinä utooppisesti mahdollisuuksia sukupolvien välisen kuilun katoamiseen.

Eliniän pidentymisen myötä yhä useammat sukupolvet elävät yhdessä saman aikaisesti.

Ikääntyminen ei siis tarkoita enää sitä, että muuttuu omille lapsilleen hoivataakaksi, vaan on mahdollista elää pitkään tasapainoista ja samanveroista elämää yhdessä eri sukupolvien kanssa. Myöskään erilaiset toimintakulttuurit eivät erota sukupolvia toisistaan. Tietenkin esimerkiksi teknologia kehittyi, mutta myös vanhempien sukupolvien on mahdollista oppia ja omaksua uutta, sillä he ovat tottuneet siihen koko elämänsä ajan. (Nainen 23 v.)

Kiinnostavaa on huomata, että perhepolitiikka puuttuu kokonaan käsillä olevasta aineistosta. Sillä ei näytä olevan mitään roolia sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa. Aineistossa ei mainita myöskään sukupuolta tai naisten ja miesten välistä tasa-arvoa, kuten aiemmissä aineistoissa (Ronkainen & Ylijoki 1988; Forsberg & Nätkin 2016) vaan eliniän pidentymistä ja hyvinvoinnin lisääntymistä käsitellään sukupuolineutraalisti. Tutkimusten mukaan isovanhemmuus ja ylisukupolvinen vuorovaikutus noudattavat kuitenkin vahvasti sukupuolittunutta mallia, jossa naiset ovat aktiivisimpia sukupolvisuhteiden vaalihoitoja (mm. Proulx & Helms 2008; Haavio-Mannila ym. 2009; Thompson 2005, 20–27; Eräsaari 2002).

Sukupuolten välisten suhteiden sijaan kirjoittajat ovat sukupolvitietoisia. He pohtivat, ovatko vanhukset vain taakka ja rasite, jolloin heitä pidetään riippuvaisina toisten avustusta. Vai ovatko he perässä vedettävä, menestyksen keltasta pudonnut ikäryhmä, joka ei helposti omaksu esimerkiksi uutta teknologiaa? Vastapuheena ikäryhmien hierarkiaa ja kilpailua korostavalle individualismille pidetään resurssinäkökulmaa. Ikäihmiset ovat tällöin yhteiskunnan aktiivinen voimavara, eikä sukupolvien välistä kuilua ole havaittavissa. Eliniän nousu merkitsee aktiivisuutta, jolloin isovanhemmuuskin hakee muotoaan. Sukupolvien väliset suhteet määritellään uudelleen. Seuraavan kirjoittajan mielestä uudessa tilanteessa nuoret suorastaan tarvitsevat sukulaisiaan.

Vuonna 2030 arvostamme erilaisia asioita kuin ennen. Perheelle ei enää jää riittävästi aikaa, sillä ura ja harrastukset vievät suurimman osan ajastamme. Kuitenkin kaiken tämän keskellä tarvitsisimme yhä enenevässä määrin perheen ja suvun voimavarakeskeisyyttä nopeasti muuttuvan yhteiskunnan keskellä. (Nainen 20 v.)

Uusi teknologia ja sosiaalinen media

Uusi teknologia ja sosiaalinen media on teemoista kaikkein käytännönläheisin ja ulottuu arjen vuorovaikutukseen, keittiöön, olohuoneeseen tai illallispöytään saakka. Kun uusi teknologia on tullut koteihin ja osaksi perhe-elämää, puhutaan teknologian kotouttamisesta, kesytämisestä vieraasta tutuksi (Peteri 2006, 55). Teknologia saa esimerkiksi ikään tai sukupuoleen liittyviä merkityksiä sulautuessaan osaksi kotien, perheen ja sukupolvien vuorovaikutusta. Luodaan kategorioita siitä, kuka perheenjäsen on asiantuntija tai osaja kotiteknologian käytössä. Kirjoituksissa käydään keskustelua teknologian käytön osaamisen lisäksi siitä, onko teknologia hyvä apuri vai paha ihmisten välisten suhteiden romuttaja.

Teknologia ja sen merkitykset kuitenkin muuttuvat koko ajan, kun uusia sovellutuksia otetaan käyttöön ja vanhat tulevat tutuiksi. Helven (2015, 49) nuorten arvoja koskevassa tutkimuksessa kävi ilmi, että nuoret miehet olivat erityisen teknologiauskoisia. Nämä ns. futuristit uskoivat, että teknologian avulla on mahdollista ratkaista yhteiskunnallisen kehityksen suurimmat haasteet tulevaisuudessa (vrt. Soikkeli 2015, 144).

Seuraava kirjoittaja näkee teknologian käytössä ikähierarkian, jonka mukaan nuoret ovat etulinjassa. Nuoret haluavat ikään kuin erotautua vanhemmista uusien sovellutusten avulla. Teknologia suorastaan erottaa sukupolvia toisistaan ja vähentää vanhemman sukupolven arvostusta.

Teknologian kehityksen myötä ihmiset ovat jakaantuneet kolmeen ryhmään: 1) nuoriin, jotka käyttävät keskenään kommunikointiin teknologian uusimpia kehittämiä laitteita ja sovellutuksia, 2) keski-ikäisiin, jotka kommunikoivat keskenään nuorison jo taakseen jättämien laitteiden ja sovellutusten avulla sekä 3) ikääntyneisiin, jotka eivät juurikaan hyödynnä tietoteknologiaa kommunikointiin ja ovat lähinnä kasvokkain tai puhelimitse yhteydessä toisiinsa. Myös nuorten kunnioitus vanhempiaan kohtaan on vähentynyt, koska vanhemmat eivät ole pysyneet ”kehityksessä” mukana. Näin kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen helppottamiseksi kehitetyt laitteet ja sovellukset ovatkin osoittautuneet sukupolvia erottavaksi tekijäksi. (Nainen 27 v.)

Sosiaalisiin suhteisiin tunkeutuva teknologia hämmentää kirjoittajia: onko se hyvä vai paha asia, erottava vai yhdistävä tekijä, tai kestävä innovaatio vai hetken muoti. Seuraava kirjoittajansa sijaan näkee älyteknologialla olevan merkitystä perheyhteisöllisyyden lisääntymiselle ja individualismin heikentymiselle.

Yhteydenpidosta on tehty helppoa ja hyvin vaivatonta. Ihmiset pystyvät olemaan monin eri tavoin yhteydessä toisiinsa. Yhteyttä voidaan vaivattomasti ylläpitää kirjoittamalla, kuvia lähettämällä, videoita lähettämällä ja reaaliaikaista videopalvelua hyväksikäyttämällä. Nämä näppärät tavat eivät luonnollisesti korvaa fyysisesti läsnä olevaa yhteydenpitoa, mutta luovat kuitenkin ainutlaatuisen mahdollisuuden olla ajasta ja paikasta riippumatta ”yhdessä”. Älymaailma on muokannut ja mahdollistanut ihmisten yhteydenpitoa ja samalla se on alkanut tehokkaasti syrjäyttää individualistista ajatusmaailmaa yhteisöllisemmäksi. (Nainen 24 v.)

Kun suku on tullut muotiin, tehdään ahkerasti esimerkiksi sukututkimusta. Sekin tapahtuu teknologiavälitteisesti. Sen lisäksi, että saadaan tietoa edesmenneistä sukulaisista, halutaan olla läheisessä kontaktissa elävien sukulaisten kanssa (vrt. Melkas 2003). Seuraava kirjoittaja esittää hauskan ja pohtimisen arvoisen idean ympäri maapalloa hajallaan olevan perheen tai suvun mahdollisuudesta illastaa yhdessä teknologiavälitteisesti. Illallisen mahdollistaa ”skype”, tietokonevälitteinen puhelu, joka on nykyisellään halvempi kuin muut puhelut. Siinä kasvot ja koko huone näkyvät, ja keskustelu onnistuu ”online”. Kasvokkainen vuorovaikutuskin toteutuu osallistujien välillä – vain kosketus puuttuu.

Tätä myöten ihmiset arvostavat yhä enemmän läheisiä suhteita perheeseen ja sukulaisiin. Ajatusmaailma on muovautunut siten, että yhdessä olemiselle raivataan arjen ja kiireen keskeltä aikaa. Läheisten arvostus ja merkitys on kasvanut. Samaan aikaan ihmisten itsekkyyks ja minäkeskeisyys ovat vähentyneet. (--) Vaikka perhe ja/tai suku olisikin hajautunut ympäri maapalloa, voivat he silti jopa illallistaa yhdessä. Vuoden 2030 teknologia on merkittävä tässä suhteessa. (Nainen 24 v.)

Lopuksi

Edellä etsittiin yhdeksäntoista tamperelaisen opiskelijan eläytymiskertomuksista suvun arvostuksen ja sukupolvien välisen vuorovaikutuksen tulevaisuutta. Perhe oli ikään kuin suvun käsitteen sisällä. Analyysi jäsenyi sukua ja perhettä hajottavaksi individualismiksi ja sen vastavoimiksi. Perhettä ja sukuyhteisöllisyyttä hajottava individualismin mallitarina nähtiin luonteeltaan varsin dystooppisena. Utooppisiakin sävyjä esiintyi vastapuheessa mutta vähemmän. Opiskelijat ovat omaksuneet tutkimuskirjallisuudessakin vahvana esiintyvän individualismi-teesin, jota on toistettu 1980-lu-

vulta saakka (vrt. Ronkainen & Ylijoki 1988). Sukupuolta tai tasa-arvoa ei mainita eikä perhepolitiikalla nähdä olevan roolia suvun yhteydessä. Nämä asiat ovat politisoituneet ilmeisesti vain pikkulapsikeskeisessä ydinperheessä, eivätkä 20–30-vuotiaat nuoret aikuiset hahmota vuosikymmenten päässä olevaa elämää samoin kuin omaansa.

Individualismin vastavoimaksi nouseva uusi yhteisöllisyys on tuloksista mielenkiintoinen. Se sisältää kaikuja menneisyydestä, esimerkiksi ”perheen paluun” tyyppisiä kuvitelmia, mutta myös yllättäviä piirteitä. Voidaanko niitä pitää heikkona signaalina tulevaisuudesta, joka löytyy yleensä jostain odottamattomasta ja oraalla olevasta asiasta. Kotiin tullut älykäs ja vuorovaikutteinen teknologia tai vanhusten palauttaminen kotihoitoon eivät selvästikään ole enää heikkoja signaaleita vaan vahvasti jo päätöksentekoon ja markkinoitiin valjastettu ja keksintöjä. Teknologiakaan ei ole uutta, vaan sen nousu koettiin jo 1980-luvulla, jolloin tietokoneilla nähtiin merkitystä kansalliselle tulevaisuudelle ja luotiin ”uutta mobiilia tietoyhteiskuntaa” (Peteri 2006, 360–64) Edes ns. älyteknologiaa ei voida pitää heikkona symbolina vahvasta tulevaisuudesta, koska se on jo niin yleistä.

Perhekäsitteen hajoaminen ja kulttuurien sekoittuminen voisivat sen sijaan olla oraalla olevia asioita. Perhekäsitteen muutoksen nähdään lisäävän kaivattua yhteisöllisyyttä, vaikka ydinperheen käsitteen purkaminen liittyy individualismiin ja on sen seuraus. Sodat ja kriisit tuottavat muuttoliikkeitä ja siirtävät rajoja, mutta tuovat samalla uusia vaikutteita sukuyhteisöllisyyteen. Kun suvun kesken tapahtuva, rajoja ylittävä, jopa mannerten välinen ”skypeillallinen” toteutuu, voisi siitä löytyä heikkoja signaaleja uudentyypisistä perhekulttuureista, jotka eivät heti mene pois muodista. Se, että perhe näyttää pitävän pintansa ja suku on tullut uudestaan muotiin, voisi olla kestävä visio.

Yhteydenotto:

Ritva Nätkin, yliopistonlehtori (sosiaalipolitiikka),
yhteiskuntatieteiden tiedekunta,
Tampereen yliopisto
Sähköposti: ritva.natkin@uta.fi

Kirjallisuus

- Aerschot, L. van (2014). *Vanbustenhoiva ja eriarvoisuus. Sosiaalisen ja taloudellisen taustan yhteys avun saamiseen ja palvelujen käyttöön*. Acta Universitatis Tamperensis 1971. Tampere: Tampere University Press.
- Anttonen, A (1994). Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa Anttonen, A. Henriksson, L. & Nätkin, R. (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 211–226.
- Atwood, M. (1986). *Orjattareisi* (aluperäinen *The Handmaidens Tale* 1985) Helsinki: Kirjayhtymä.
- Beck-Gernsheim, E. (2002). *Reinventing the Family. In Search of New Lifestyles*. Cambridge: Polity.
- Bertaux, D. & Thompson, P. (2005). Introduction. Teoksessa Bertaux, D. & Thompson, P. (eds.) *Between generations. Family models, myths and memories*, London: Transaction Publishers, 1–12.
- Castren, A.-M., Tuomaala, V. & Neuvonen, S. (2017). Avioliittoperheen tuolla puolen. Vastasyntyneiden perheet Helsingissä. Tutkimuksia 3. Helsingin kaupunki.
- Eräsaari, L. (2002). Moderni mummo. *Gerontologia* 1/2002, 10–20.
- Eskola, J., Mäenpää, T. & Wallin, A. (toim.) (2017). *Eläytymismenetelmä 2017: perusteema ja 11 muunnelmaa*. Tampere: Tampere University Press.
- Forsberg, H. & Nätkin, R. (2016). Families in the Future: The Stories of Finnish students. *Journal of Comparative Family Studies*. Special Issue: Reshaping Families in Northern Europe. Volume XLVII, Winter, Number 1, 27–44 .
- Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) (2003). *Perhe murroksessa – kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in Late Modern Age*. California: Stanford University Press.
- Giddens, A. (1999). *Runaway World. How Globalisation is Reshaping Our Lives*. London: Profile Books.
- Haavio-Mannila, E., Majamaa, K., Tanskanen, A., Hämäläinen, H., Karisto, A., Rotkirch, A. & Roos, J.P. (2009). *Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 107, Helsinki: KELA:n tutkimusosasto.
- Helve, H. (2015). Re-thinking youth and citizenship. Value groups and citizen types of young Finns. *Italian Journal of Sociology of Education*, 7(1), 32–66.
- Hoppania, H.-K., Karsio, O., Näre, L., Olakivi, A., Sointu, L., Vaittinen, T. & Zechner, M. (2016). *Hoivan arvoiset. Väiä yhteiskunnan ytimessä*. Helsinki: Gaudeamus .
- Hurme, H. (1999). Individualismi vs. kollektivismi perhesukupolvien suhteita määräävänä tekijänä Suomessa ja Puolassa. *Gerontologia* 13. 127–135.
- Jallinoja, R. (2006). *Perheen vastaisku*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jalovaara, M (2014). Perheet ja perhedynamiikka. Teoksessa Erola, J., Räsänen, P. (toim.) *Johdatus sosiologian perusteisiin*. Helsinki: Gaudeamus, 150–167.
- James, E. (2003). Utopias and anti-utopias. Teoksessa James, E. & Mendleshon, F. (ed.) *The Cambridge Companion to Science Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press, 219–229.
- Jokinen, K. (2014a). Families and Family Policies in Finland: A Future Scenario. *Gender Studies and Policy Review*, 7 (July), 36–54.
- Jokinen, K. (2014b). Perhekäytäntöjen sosiologia. Teoksessa Jallinoja, R., Hurme, H. & Jokinen, K. (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 167–191.
- Karisto, A. (2004). Kolmas ikä — näkökulmia väestön ikääntymiseen. Teoksessa *Ikääntymisen voimavarana*. Tulevaisuuden selonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston julkaisusarja 33/2004.
- Ketokivi, K. (2009). Torjuttu autonomia. Lapsuudenperheen vieraantuneet siteet ja aikuisten lasten

- vaihtoehtoiset elämänpolut. Teoksessa Jallinoja, R. (toim.) *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus, 32–62.
- Laslett, P. (2005). *The World we have lost – further explored*. London: Routledge.
- Mannermaa, M. (2004). *Heikoista signaaleista vahva tulevaisuus*. Helsinki: WSOY.
- Melkas, T. (2003). *Sosiaalisesta muodosta toiseen. Suomalaisten yksityiselämän sosiaalisuuden tarkastelua vuosilta 1986 ja 1994*. Tutkimuksia 237. Helsinki: Tilastokeskus.
- Noro, A. (2000). Aikalaisdiagnoosi sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä. *Sosiologia* 4/2000. 321–329.
- Nätkin, R. (2016). Muuttuva suomalainen perhe-elämä ja alkoholin käyttötavat – kirjan yhteenvetoa. Teoksessa Holmila, M., Raitasalo, K. & Tigerstedt, C. (toim.) *Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 151–171.
- OECD's scoping report (2008). *The future of the family to 2030*. International futures programme, Paris: OECD.
- Oinonen, E. (2008). *Families in Converging Europe. A Comparison of Forms, Structures and Ideals*. Palgrave: McMillan.
- Orwell, G. (1999). *Vuonna 1984*. Helsinki: WSOY.
- Peteri, V. (2006). *Mediaksi kotiin. Tutkimus teknologioiden kotouttamisesta*. Tampere: Tampere University Press, Media Studies.
- Proux, C.M. & Helms, H.M. (2008). Mothers' and Fathers' Perceptions of Change and Continuity in Their Relationships With Young Adult Sons and Daughters. *Journal of Family Issues* 29 (2), 234–261.
- Purhonen, S. (2007). *Sukupolvien ongelma. Tutkielmia sukupolven käsitteestä, sukupolvi-tietoisuudesta ja suurista ikäluokista*. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia.
- Ronkainen, S. & Ylijoki, O.-H. (1988). Perhe vuonna 2000 – pakko ja mahdollisuus. Yhteiskuntatieteen opiskelijoiden käsityksiä perheen asemasta. *Sosiaalinen Aikakauskirja*, 1988/2, 26–32.
- Sánchez, M., Kaplan, M.S., Bradley, L. (2015). Using Technology to Connect Generations: Some Considerations of Form and Function. *Comunicar, Media Education Research Journal*, 45, XXIII, 95–103.
- Soikkeli, M. (2015). *Tieteiskirjallisuuden käsikirja*. Helsinki: Avain, BTJ Finland Oy.
- Thompson, P. (2005). Family Myth, Models, and Denials in the Shaping of Individual Life Paths. Teoksessa Bertaux, D. & Thompson, P. (toim.) *Between generations. Family models, myths and memories*. London: Transaction Publishers, 13–38.